

A *Te meg a világ* poétikai naplója

„Erich Maria Remarque világhírű regényének, a *Nyugaton a helyzet változatlan*nak a folytatása a nagy sikerre való tekintettel nem váratott soká magára. A regény Magyarországon is sikert aratott, így érthető, hogy a folytatás, melynek eredeti címe *Der Weg zurück*, az olvasóközönség érdeklődésére tarthatott számot. Remarque először részenként közölte művét a Neue Züricher Zeitungban. A regény 45 részben 1930. december 5. és 1931. január 29. között jelent meg. A közlést napokon belül Európa több országában átvették; így a Magyarország című napilap is. Az első folytatást 1930. december 7-én adták ki, az utolsót 1931. február 21-én. A 45 rész helyett 60 folytatásban jelent meg a regény, melynek fordítója az inkább költőként ismert Szabó Lőrinc volt.” Így kezdi tanulmányát a regény napilapban közölt magyar változatának bemutatását készítő szerzőpáros.¹ Hozzátehetjük: a fordítás párhuzamosan a Prágai Magyar Hírlapban is megjelent...²

Mit jelenthet egy költő számára egy új sikerregény lefordítása, meghozzá részletekben való követése? Pénzkereset? Munkahelyi feladatot? Más világok megismerését? Tájékozódást a nagyvilágban? Vagy csak erőt próbáló játékot? Vagy mindezt együtt? Ki tudhatja. Ez utóbbi a legvalószínűbb.

A filológiai mesék néha keresztezik a poétikai meséket. Akár csak a véletlen okából is. Talán ez az elkülönbözés is izgathatta a költőt. Végiggondolása annak: mi történt volna, ha... Szabó Lőrinc ugyanis egy évvel később került a katonaság karmai közé, mint a Remarque-regény iskolatársai, ennek következtében pedig már egy változott világot élhetett meg. A költő-fordító 1918 tavaszán tesz előre-

¹ Lásd a Szabó Lőrinc Remarque-fordítását közreadó Juhász Gábor és Szemán Renáta bevezető tanulmányát a Szabó Lőrinc Füzetek 9. kötetében [kiadás előtt].

² Szabó Lőrinc a „szeméremértési per” során (lásd a 11. számú jegyzetet) valamilyen temesvári magyar újságra is hivatkozott, de ezt Botkáné Lakatos Éva a Temesvári Hírlap ekkori számainak átnézve nem találta.

hozott érettségét március közepén, a nyarat felnevelő városában, Debrecenben kiképzéssel tölti, ahol – későbbi emlékezései szerint – „ijedtében” évfolyamelső lesz, nehogy a frontra kerüljön, hanem újabb továbbképzésben vehessen részt – de ezt már a forradalmak szélvihara szétsodorja. Így a halálfélelem és a gyilkossá nevelődés embert kifordító átalakulásában nem részesül. Őbenne az ifjúság és a felnőtttség „zavartalanul” épül egymásra. Életrajzilag és poétikailag úgyszintén. Számára a háború és a forradalmak-ellenforradalmak eseményei nem jelentenek mindennapi életveszélyt és kikapcsolódást a szellem világából. Mindez már csak látvány a békésen alakuló életében, ami legfeljebb átgondolandó, megvitatható tanulsággal szolgálhat. Egyszerűbben szólva: ő nem válik katonává, a regény értelmezése szerint: gyilkossá, sőt tömeggyilkossá. A lefordított regény az egy évvel idősebbeket, a költő bátyjának kor- és sorstársait mutatja be. A fordítással esetleg visszakérdezhet bátyjának élményeire is. Hiszen a költő bátyja K. u. K. kiképzésen Königrätzben kezdte katonai szolgálatát. Ott a vasutasgyerek-öcs az ingyenjegy jóvoltából még meg is látogatja, de őt még nem a katonáélmények érdeklik, hanem az utazás szellemi hozadéka, békés tapasztalata. Egy német nyelvű Baudelaire-válogatás beszerzése³ és egy életre szóló élmény: Bécsben, majd a cseh nyelvű Hradec Kralovében felfedezi, hogy a korábbi könyvélmény-némettudás valódi kommunikációs lehetőséget rejteget; nemcsak irodalmat tud olvasni, de képes németül beszélve tájékozódni is, sőt közvetítőként is alkalmazni tudását.⁴ Aztán a bátyja is kikerül a frontra. Ezt már nem követheti.

Nézőként érdekli a gyilkossá válás folyamata. De csak poétikailag feldolgozva. A hazatérő frontkatonák embertelenné válását korai verseiben gondolja végig; mesterét, Babitsot riogatja az *Áradás! Áradás!* című banda-monológgal:

³ Lásd Szabó Lőrinc könyvtárában: SZABÓ Lőrinc *könyvtára*, II., *Külföldi szerzők művei*, FORGÁCS Anita adatbázisát kieg., jegyz., szerk., bev. BUDA Attila, 1731. tétel, 28–29. (Szabó Lőrinc Füzetek. 6.). František Piša könyvesboltjában szerezte be a könyvet: *Gedichte und Skizzen von Charles BAUDELAIRE*, In Übertragungen herausgegeben und eingeleitet von Fritz GUNDLACH, Philipp Reclam jun., Leipzig. A költő utóbbi ceruzáírásával: „Königrätz, 1917 szept 3” Ugyanott: „GSzL 1916.” A külső borítón bélyegzőnyomat: „KNIHKUPECTVÍ FR. PÍŠI v Hradci Králové”. Az autográf ceruzás bejegyzések különböző időből származóak. A „GSzL 1916.” korai tulajdont jelző bejegyzése, a vétel időpontjából, diákos írással. A két évszám közül az 1916-os a pontos időmeghatározás, ugyanis a bátyja családjának tulajdonában lévő levélben G. Szabó Zoltán 1916. október 30-án apjának már Gablonz a. N. városkából írja: „Hiszen Königrätzben tudtam már, onnét direkt az elindulás előtt megírtam 3 nappal, hogy ne akadjon meg levelezésünk; mert mire azt a levelet megkapták, már régen itt loptam a napot Gablonzban.” A másik bejegyzés érettebb írással, feltehetőleg Szabó Lőrinc szokásos utóbbi életrajzi jellegű megjegyzése, ahol az évszám utóbb (de a beírással egy ceruzával és kézírással, valószínűleg a bejegyzéssel egyidejűleg) lett beillesztve (és ez is, mint a költő utólagos évszám-meghatározásai gyakran pontatlanok).

⁴ Lásd a *Tücsökzene* 180–182., illetőleg 201. darabjaiban és kommentárjaiban: SZABÓ Lőrinc, *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések*, szöv. gond. LENGYEL TÓTH Krisztina, jegyz. KISS Katalin – LENGYEL TÓTH Krisztina, Osiris, Budapest, 2001, 220.

Áradás! áradás!

Barbárok vagyunk; barbárok! Gyilkosok, gyujtogatók! Nem egy el-
 puhult kultúra gyermekei, – barbárok, de büszkék!
 És erősek! Amikor mennydörgő harsonáinkkal bejárjuk az uccákat,
 szabályosan-egyforma lépteink döngésére léleketüket visszafojtva la-
 pulnak meg a házak!
 Ma még puskacsövekben alszanak a golyóink, de lobogónkat a szél
 veri, acélsíksajjaink félelmesek és meztelen szuronyaink vérre éhe-
 sen ágaskodnak;
 ásó, fegyver, ércgolyók, tölténytáska, borju, kézigránát és minden egyéb,
 ami csak szükséges egy modern gyalogos felszereléséhez, – lásd:
 ez vagyunk: csupa vas!, csupa harc!, csupa rombolás és bosszu!
 Szövetségeseink a vasutak, teherautók és a repülőgépek;
 zárt alakzataink fáradhatatlanul kigyóznak előre az országutakon;
 nagyszabású manővereket tartunk, télen-nyáron, esőben-hóban egy-
 aránt bírjuk a menetelést,
 földalatti páncélfedezékben álljuk az ellenséges pergőtűz pokoli őr-
 jöngését,
 vagy áthatolhatatlan drótsövény mögül küldjük az éjszakába fülsiketítő
 sortüzeinket
 és szemrebbenés nélkül lépünk át a szétroncsolt hullák felett.
 Mert barbárok vagyunk és erősek, életünk vaskényszer: parancs és en-
 gedelmesség; gyűlöljük az individuumot és kiöltük magunkból
 az embert,
 hogy tökéletesen beilleszkedhessünk az óriás Gépezetbe, melynek
 ezer kereke és fogaskereke csikorogva roppantja össze a határokat.
 Barbárok vagyunk, ellenségei a kulturának, a költőknek, barbárok, de
 miénk: az Erő, és ami még több: az Erőszak, és véljük az Igazság is,
 gondolkozásunk teljesen prózai és praktikus, nincsenek szobraink,
 képeink, könyveink, fölöslegesnek tartjuk a művészeteket:
 művészetünk a legtökéletesebb technikai felfegyverzés;
 mert barbárok vagyunk, durvák és hatalmasok, nem ismerünk ké-
 nyelmet, könyörületességet, testvért, nem tudunk meghatódni és
 nincs bennünk semmi romantika,
 és egyszerűen agyonlőjjük, aki mást mond!

(1920. május 4.)

A vers olvastakor Babits reszketve érzékeli a gyilkolásra kész emberi természet őt Vörösmarty rémképeire emlékeztető szörnyűségét.⁵ Költőként Szabó Lőrinc ugyanazt foglalja első, Nyugat-beli közlésre ajánlott, de a cenzúra által kitiltott versébe, amiről majd egy évtized múlva a Remarque-regényben fog olvasni. Saját, meg nem élt verse köszön vissza az iskolatársak történetében. Közben a költő megjelenő négy kötetének (*Föld, Erdő, Isten; Kalibán!; Fény, fény, fény; A Sátán műremekei*) tematikájában bűvópatakszerűen végig jelen van mindennek a mérlegetése. A háború poklát megjárt emberek létformájaként továbbélő terrorista szellem az, amelyet szerencsés évjárata következtében magába nem szívhatott, de a hazatért frontkatonák viselkedésében megfigyelhetett. Azokat a „rendteremtő”, messianisztikus elméletekkel magukat legitimáló terrorista erőket kísérhette figyelemmel, amelyekkel honpolgári önmagát és a békés rendezésre vágyó „hátszói” világot verseiben figyelmeztethette: fenyegette, a nélkülözések rémuralma idején riasztotta. Mert látja, hogy a húszas években, a pénz uralmának átmeneti primátusa idején, amikor a szegénység és a nélkülözés lesz a világgazdaság összefogottságának bipoláris ellentéte, az erőnek ez az erőszakban kifejlődő uralma rejtetten továbbra is veszélyeztetője a környező Európának.⁶ Hiszen Lenintől Mussoliniig,

⁵ A később megtalált verséhez 1954-ben hozzáfűzött megjegyzése szinte megismétli a *Vissza a háborúból* fordításakor bekövetkező poétikai történést. A kilépést a diák-idillből: „Harmincnégy évvel ezelőtt, 1920 tavaszán írtam ezt a prózaverset. Akkoriban hirtelen nagyon megcsömöröltem azoktól az impresszionista–parnaszista kísérletektől, amelyekkel Babits Mihályt felkerestem, s amelyekkel a barátságát megszereztem.” Ezt követi a beledöbbenés a lövészárk-terroristák önformálódásába. „Nyilván aktuális élmények hatása alatt írtam aztán, talán harmadik vagy negyedik prózai költeményként, ezt a verset. Délután elvittem Babitsnak. Könyvtárszobájában, a díványán fekve olvasta végig; utána remegni kezdett, s azt mondta, hogy 'ennél nagyobb verset Vörösmarty óta nem írtak.' Minthogy addigi írásaimat csak kitűnő ígéreteknek tartotta, ez a dicséret egészen elkábított. Nem is tudtam hinni neki, és nyilvánvaló, hogy Babits dicséretében elsősorban a saját félelmei szólaltak meg. A verset a román megszállás alatt meginduló Nyugatban közölni akartuk, de a román cenzúra törölte.” [Az emlékezet téves, ekkor már nem volt román megszállás.] És végül az emlékezés tudatosítja a regényfordítással elkövetkező végleges szakítást és szembefordulást a terrorista tematikával: „Később pedig már magam tartottam vissza, bármennyire hatalmas élményem fűződött hozzá.” Utóbb, a *Vers és valóság* emlékezéseiben gondolkodva történeti távlatba helyezve, mint múltbéli dokumentumot gondolja végig az egész tematikát: „Az eredeti kéziratot most megtaláltam, s legépeltem, hozzáfűzve ezt a történeti magyarázatot. Bp. 1954. április 18.”

⁶ A költő Szabó Lőrinc a húszas években poétikailag gondolta át a következő évtized történelmi meghatározottságát. Egymásra vetítette a folyamatban lévő és a várható évtized történelmét, hogy egyszerre léphessen ki belőle. Amit visszatekintve a századvég történése szétbontva ír le a század két évtizedéről: „Az 1920-as években a világot a pénz hatalma irányította, a harmincas években viszont a fegyverek döntőbíróvá lett az utolsó szó” (Paul JOHNSON, *A modern kor. A 20. század igazi arca*, ford. BERÉNYI Gábor, XX. Századi Intézet, Budapest, 2000, 355.). A húszas évek nagyverse a Szabó Lőrinc-i költészetben a pénz hatalmára rálátó *Óda a genovai kikötőhöz*, a harmincas évek az erőszak hatalmával viaskodó *Szun-vu-kung lázadása*; a költő látéleteré rárímel a történést megfigyelése. Ugyanakkor a költő a lövészárkokból kiáramló fantomává váló

Horthytól Piłsudskiig és Kemal Atatürkig, Spanyolországtól–Portugáliától Litvániáig, Finnorszáig, sőt Kínáig más-más formában legitimálódó valósága. Szabó Lőrinc költészetében nem a „vezér”-t hitelesíti, hanem éppen ezt a legitimációt kérdőjelezi meg. A költőben élő honpolgári én figyeli a terrorista veszély messianizmusként megjelenő formáját, amely a lövészárkok pokoli edzettségű seregeit szabadítja a „hátszág” világára. Mennyit érhet az általuk ajánlott „felszabadító” erő, meddig mehet el a nyomorba süllyedő világ szorultsága, hogy mindezt elfogadhassa? Kérdőjelek. És nem azonosulás. A kívül maradt évjárat távolságtartása teszi fel kérdőjeleit ezekben a kalibáni rémségekkel vívódó versekben.

Vezér

Csak két kezem van s ezer kellene,
vagy több is, nem tudom, és így tovább,
ezer szem és száj és szív, millió,
hogy megteremtsem, amit akarok.
Két kezem van és csak egy életem, –
lesz millió, hogy egy buta revolver
ki ne irtson! Lesz millió, aki
részleteimet kapja-őrzi, – testem
minden sejtje s minden gondolatom
külön embert jelent. Pénz és eredmény
oly sok kell, hogy nem érek rá magam
végezni, megszerezni, – elveszek
mindenkitől valamit, hiszen értük
jöttem ide és értelmem csak így van,
így vagyok én a nép és így, ami
áldozat esik, nem volt céltalan.
A cél: én vagyok, a cél: én magam
és valami, amit magam sem értek,
mert úgy használ föl engem is, miként
én a többit, de amíg ösztönöm
és a szerencse meg nem csal, e cél is
előre birtokom. Mondják, kegyetlen
s önző vagyok, – mellékes. Mit akar

---

terrorizmust már a húszas években úgy gondolja végig, hogy amikor fantomból ismét valóságá éled, akkorra kiszabadulhasson szuggesztíójából. (A *Vezér* 1938-as átírata inkább csak rosszkor felidézett – utóbb életrajzilag ártalmassá mérgeződő – mimikri lett a költő pályaképében!)

itt a jámbor, a jónak és a rossznak
 prédikátora? Itt csak annyit ér
 minden, amennyi ereje van: az
 erkölcs és az isten és mind a többi,
 a tudomány, művészet és a nők,
 e hasznok s ornámensek, ugyanoly
 eszközeim, mint a bűn és a terror,
 amit különben néha eltakarni,
 néha fölfedni célszerű. Csupán
 az igazság méltó ellenfelem
 s fegyvertársam: testtelen ideája
 legyőzve is rámkényszeríti páncél
 jelszavát és bírói köntösét.
 Most elbúcsúzom magamtól. Mi lesz,
 nem tudja senki. Én sejtem. Amit
 megindítottam, most az az egyetlen
 lehetőség, egyetlen helyes út.
 Csak erőm legyen, legyen önuralmam
 S meglesz a győzelem: jelen vagyok
 az ország kétszáz városában, én
 indulok meg félmillió szuronyban
 a főváros felé, egy óra múlva
 monitoromon eldördül az ágyú:
 én megszűnök s testem épületében
 megmozdul egy világ gépezete.

(Pesti Napló, 1928. szeptember 16.)

Szabó Lőrinc nem élte meg, mégis évtizeddel megelőzte poétikájában a regény történetét. Akkor miért vállalkozik erre az utólagos feladatra? Higgyük azt, hogy nemcsak a pénzkereset diktálja ily költőire sikeredett szövegének megformálását. Bár sehol nem tesz említést – se leveleiben, se naplójegyzeteiben, se életrajzaiban – erről a napilapok közötti tetszhalálban lappangó munkájáról, mégis a magyarul formált szöveg poétikai izzása alkalmat adhatott a költőnek az elmúlt évtized tapasztalatainak prózaszövegben való összegezésére éppen akkor, amikor költészetében ebből kilépve élete talán legfontosabb kötetének verseit készíti, a *Té meg a világ* darabjait.

Pályája első évtizedének poétikai tapasztalatait gondolhatja végig a Remarque-regény fordítása idején. Mindazt, amiből életrajzilag kiesett, de ami az elmúlt

tíz év feszültségét megteremtette a maga nemzedékével azonos hangoltságú, tematikájú, színvonalú költészetében. Mondjuk a *Menschheitsdämmerung* antológia⁷ költői átlagának színvonalán. Ugyanakkor a lényegi hasonlóságokon belül megjelenik mindvégig egyfajta *sajátos* elkülönbözése is. A távolságtartásnak az életrajzi véletlenből adódó esélye. A generáción belüli évről-évre történő elkülönbözés. Az az egyetlen év, amely a lövészárkok poklában edződő messianizmus ellenében a változtathatatlan tudatosodását jelenti a költő számára. Az a csodás esély, hogy elmondhatja a pokol és a nélkülözések minden kínját – de mint kívülálló. Mint aki belátja a sorsukat, de egyáltalán nem azonosul – mert nem is azonosulhat – velük. A *kívülálló* bírói szerepét kapja a sorstól, aki a legnagyobbra törtet (mondjuk, akár egy Hitlert is) és a mindennapi életben gyilkosságra edzett szerencsétlent egyként bírói tekintete elé idézheti az elkövetkező évtizedekben. Mivel nem élte meg a lövészárklétet, megmaradt költői szerepre készülő diáknak. És ennek az adománynak a birtokában tájékozódhat a világban. Hasonlóan egy másik „kívülállóhoz”, a fizikushoz, aki a maga szakmájában élve kísérletező tekintete elé vonja a tényeket, mint a költő teszi a maga poétikai ítélőszékében. „Az élet színjátékában nézők és ugyanakkor szereplők is vagyunk” – ahogy Niels Bohrt idézve Heisenberg rátalál a műalkotásra és a tudományos ténykedésre akkor egyként érvényes metaforájára.⁸ Ez a rálátás és ugyanakkor megítélés, a néző és az aktor egyszerre megidézése lesz ennek a *sajátosságnak* a jellemzője. Ez emeli ki a Szabó Lőrinc-i költészet egyediségét a generációs átlagból. Ez a „rettenetessége” az, amely megmenti a messianisztikus azonosulás bármelyik formájától. Ez a versírása kezdetektől megtöretlenül beleépült távolságtartás lesz az, ami ekkor tudatosodik poétikájában. Ami ráébreszti egyedi ars poeticájára. A regényfordítástól kezdődően vált át költészetére a század legjobbjainak egymástól függetlenül megteremtődő szintjére. Ha a filológiai és poétikai mesék a fordítás kezdetén csak véletlenül keresztezték egymást, a szöveg kialakulása során a véletlen válhatott pályamódosító tudati eseménnyé.

A *Te meg a világ* létrejöttének szinte semmilyen naplózott eseményére nem találunk utalást. Életrajzit igen, de az a kötet kiadására vonatkozatható csak, a lényegi alakulás ez alatt a pár rövid hét alatt alakult ki, amikor a *Vissza a háborúból* című fordítását készítette. Ez a fordítás lehet a *Te meg a világ* létrejöttének poétikai naplója.

⁷ Kurt Pinthus által szerkesztett *Menschheitsdämmerung. Symphonie jüngster Dichtung* című antológia (Rowohlt, Berlin, 1920).

⁸ „Wir im Schauspiel des Lebens gleichzeitig Zuschauer und Mitspielende sind.” Werner HEISENBERG, *Physik und Philosophie*, Hirzel-Ullstein, Stuttgart – Frankfurt am Main, 1959. Magyarul: Werner HEISENBERG, *Fizika és filozófia* = Uó., *Válogatott tanulmányok*, ford. Kis István, Gondolat, Budapest, 1967, 102.

Az 1930-as év végi és az 1931-es tavaszig tartó időszak alatt napi penzumként alakítja a költő fordítását, majd ezt követően kezdi összeállítani – utóbb szelektálni – azt a száz körüli versét, amelyet *A Sátán műremekei* után, tehát 1927–28-ban, majd egy éves szünet után, 1929 év vége után ír. Ezután küldi el Németh Lászlónak a gyűjteményt,⁹ várva a kritikus véleményét. Ezt követi Németh László és a Villon-fordítások alkalmából írt recenzió kibővítéseként Halász Gábor¹⁰ visszaigazolása és ujjmutatása – éppen a leendő *Te meg a világ* felé.

⁹ „Közben végigolvastam 1926-tól való teljes versanyagomat, elrendeztem az egészet, dátumok szerint, kb. 100 verset, és írtam egy hosszú levelet melléjük Németh Lászlónak. Az 1927-es és 28-as részben még elég sokat kell majd változtatni, a többin úgyszólván semmit. Ma reggel aztán expressz-ajánlv feladtam az egész óriás-vastag levelet. Kíváncsi vagyok, milyenek látja majd ezt a 2 kötetnyi anyagot N. L.” – írja feleségének 1931. augusztus 3-i levelében a költő (az utóbb előkerült levelet lásd *Huszonöt év. Szabó Lőrinc és Vékesné Korzátí Erzsébet levelezése*, s. a. r., jegyz. KABDEBŐ Lóránt – LENGYEL TÓTH Krisztina, Magvető, Budapest, 2000, 633.). Németh László a Nyugat 1931-es évfolyamában imígyen reflektál a küldeményre: „1926 óta Szabó Lőrincnek nem jelent meg eredeti kötete, verseinek java napilapok szennyes folyamán sodródik tovább. Aki azonban e versek gyűjteményébe beletekint: a szigorú verssorokon, mint arcvonásokon figyelheti meg, mint lesz az ideges fintorból dacos férfikomolyság. Öntött szavak, kik egyre olvadóbbak, írta Ady Babits verseiről. Nos, itt az olvadt szavak lesznek egyre öntöttebbek, a keserűség a szemünk előtt változtatja halmazállapotát. A szóktetett jambus fokról fokra belevész egy merevebb, gögösebb mértékbe, a strófiák felhúzzák láncos várhídjaikat, az egy szuszra elfúható vers mondatokra szakad; a költő elzárkózik, gombolkozik, s aki annyi szonettet fordított, felfedezi a maga számára is a szonettet. A Szabó Lőrinc-vers nem szavalható költemény többé, mely tetőt, hullát, elkapott szénásszekeret hoz árvíz hátán. A kompozíció egyszerre nagyon fontos lett, és egyszerre száműzött minden fölöslegest. [...] Szabó Lőrinc lírája egyre határozottabban gondolati. Nemcsak a szó iskolás értelmében, hanem annál szorosabban is. Nemcsak gondolatokat forgató líra, hanem a gondolkodás fájdalomának a lírája. A költő lelken seb az öntudat, seb, amelyet nem hajlandó kuruzslók gyógyfüveivel borogatni. Ha előbb a nyomor, az igazságtalan kitagadottság uszított föl; most a halál, az értelmetlen létezés dermeszti meg. Nem mintha a nyomora kevésbé fájna, de egy lépéssel közelebb szállt a Nihilhez, melyre a férfi válasza: tragikus öncélúság s a művészé: kérlelhetetlen fegyelem.” Németh László *Új nemzedék*, 1931 című sorozatában: Nyugat 1931, II., 236–240. Kötetben: NÉMETH László, *Két nemzedék*, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1970, 326–332.

¹⁰ Szabó Lőrinc első Villon-fordításai apropójából (*A szegény Villon tíz balladája és A szép fegyverkovácsné panasza*, ford. SZABÓ Lőrinc. Bisztrai Farkas Ferencz kiadása, Budapest, 1931.) vélekedik imígyen Halász Gábor: „Évek óta nem jelent meg Szabó Lőrinc-kötet és csak a napilapokban elszórt verseiből vertük tudomásul tehetsége csodálatos megérését. Fejlődésének talán legszerencsésebb stádiumában van most, amidőn felzaklatott egyéniségét, morális kételyeit, gögös életbölcességét formailag teljesen megtisztult, minden felesleges dísz lehántott, a legsúlyosabb intellektuális terhet könnyű lebegéssel hordozó költeményekben tudja kifejezni. Idegszálainkban érezzük egy-egy biztos sorát, mint az operáló kést. Nem a színeresés a művészete; a fogalmak kegyetlen és pontos kopársággal lépnek be a versbe, a hasonlat sem távoli utalások félhomályába burkol, hanem felcsattanó éles világitást gyújt ki, a jelző nem díszít, hanem karakterizál. A forma, a gondolati líra nagy korszakaira emlékeztetőn, nemcsak cifra köntös, hanem megoldás is, meggyötör és felszabadít, mint egy matematikai levezetés; a képlettel rokon, nem a képzel. Mondatai hangulatában van valami szikrázó, villamos feszültség, hangjában csaknem kopogós keménység, gondolataiban a színvallás, helytállás bátorsága, érzelmi életében kíméletlen

A regényfordítás tulajdonképpen említetlenül marad a költő pályaképében, s ez magyarázható lenne penzumvoltával is. Pénzkereset, a szerkesztő Magyar Elek kitalálása, majd még a „macerás” „szeméremértési” vád.¹¹ De visszatekintve ez a kriptomnázia beszédessé válhat: hiszen nemcsak a fordítás emléke törlődik, hanem vele együtt mindazok a versek is, amelyek az 1929-es év végi időnek és az 1930-as évek publikációkkal is datáltan termékei voltak. A száz versnek az a töredéke, amely utóbb kimarad a *Te meg a világ* kötetből. Tehát a fordítás – mintegy tisztulásként – magával rántja a feledésbe mindazt, ami csak előkészület lehetett a végleges kötet számára. És akkor még nem is beszéltünk azokról a költő halála után előkerült kész versekről,¹² amelyek csak utóbb, a századvégen láttak napvilágot. Mindezek megnyugtatóan csak az összes versek *kiadatlanjai* között jelentek meg.¹³ Csupán néhány motívumra szeretnék utalni. A legtöbbit a 19–20. századi prózaírás közhelyeként is számon tarthatjuk, de mivel Szabó Lőrinc fordításában alakulnak szöveggé, mégis kötni vélem a költő megelőző pályájának eseményeihez. Ezek a motívumok a regényben ugyan a lövészárok-hátterrel kapcsolódnak, de a Szabó Lőrinc-i versben a személyiség-szétválás, a belső dialógus megnyitásának alkalmává konkretizálódnak. A próza közhelyeit Szabó Lőrinc költészetének közhelyeivel váltja ki, ezért is vélik a fordítás közreadói sikerültebbnek a regény magyar nyelvű szövegezettségét.

Egy lövés eldőrdült, egy téglá meglazult, egy sötét kéz közibénk markolt. Elfutottunk egy árnyék elől, de körben futottunk és az árnyék utolért bennünket. Sok mindent megpróbáltunk, őszintén igyekeztünk, de saját magunkat elkerültük. Azt hittük, hogy legyőzzük, de a dolgok sohasem fogadtak be teljesen. Mindig volt valami végső maradvány, amin elbuktunk, ami nem vált vérré és rezgéssé és léletté.

őszinteség, erotikájában követelődző, de sohasem fülledt lobogás; a határozott gesztusok, éles körvonalak művésze az övé. A legfelsőbb is felszínre kerül, a rejtegetett titok kitergető fénybe; mindent, ami fáj, nevén kell nevezni”. HALÁSZ Gábor, *Szabó Lőrinc Villon fordítása*, Protestáns Szemle 1932/3., 203–204. Kötetben: HALÁSZ Gábor, *Tiltakozó nemzedék*, Magvető, Budapest, 1981, 1081–1082.

¹¹ Lásd Busku Anita *Újabb adalékok Szabó Lőrinc életéhez* című esszétanulmányát a Szabó Lőrinc Füzetek 9. kötetében: *Szabó Lőrinc Remarque-fordítása*. [kiadás előtt]

¹² A verseket a költő fia, Lóci találta meg egy borítékban, a költő könyvtárszobájában a könyvek között elhelyezve. Ezt követően, az összes versek könyvbeli közlése előtt folyóiratokban publikáltam a verseket (Magyar Napló, 1990. június 28.; november 8.), majd a *Vers és valóság* általam saját alá rendezett első kiadásának függelékében adtam közre mindet (Magvető, Budapest, 1990.).

¹³ SZABÓ Lőrinc *összes versei*, I–II., szöveg. gond. KABDEBŐ Lóránt – LENGYEL TÓTH Krisztina, Osiris, Budapest, 2003. (*A költő által kötetbe nem rendezett versek.*) A gép-, illetve kéziratos példányok utóbb az MTA Könyvtára Kézirattárába kerültek.

Zajongtunk és kerestünk, megkeményedtünk és átengedtük magunkat, meglapultunk és támadásra ugrottunk, eltévedtünk és tovább szaladtunk; – de mindig nyakunkban éreztük az árnyékot és meg akartunk szökni előle. Azt hittük, hogy mögöttünk van és úgy kerget; – és nem tudtuk, hogy magunkkal hurcoltuk, hogy ahol mi voltunk ott némán ő is jelen volt; – hogy nem mögöttünk, hanem bennünk volt, – saját magunkban.

Találkozás

Menekülsz és nincs kegyelem,
menekülsz valami elől,
– te tudod, mi a bűnöd!
Lelkednek vére melegen
ömlik és borzadva tűröd:
„Ments meg, ész, álarc, fegyelem!”

Lennél vidám, könnyű, igaz,
de ucca vagy, bús büntanya,
teli detektívekkel,
s mégy bátran, mert ha megriadsz,
hátad mögött már ott a fegyver
s a kiáltás, hogy te vagy az!

Itt állsz mellettem, – bántalak?
Tudod: nem szabad félni! Mért?
s Mitől? fénylik szemedben,
de belül máris omlanak
s nőnek eszeveszetten
a rejtő kártyavárfalak:

falak és szavak, takaró
kínok rejtettebb kínokon,
páncélok titkaidra,
szégyenre, szenvedélyre, – s óh
tudod, mind gyöngé, mintha
csak üveg volna, áruló,

törékeny hártya, mely megett
akvárium lakóiként

teregetik ki vérző
kínban féreg-életüket
a néző
előtt a csupasz idegek.

Hiúság s gyanú szemete,
gőg, tüskék mérge, csönd s amit
dugsz mosolygva (látom!),
ez a bent nyüzsgő fekete
nagy éj, óh mondd, barátom,
mondd, ember, magad betege,

mondd, fáj? birod? – Szánalmamat
érzi futva benned a hála
s elrémülök, mikor riadt
tekintetedből visszacsap
a válasz,
mondván, hogy: ismersz, magadat!

(Pesti Napló, 1930. január 26.)

A következő jelenet *A Sátán műremekeinek* állandó vonulás-képeire emlékeztethette a költőt, az expresszionista filmek (leginkább a Fritz Lang által 1926-ban készített *Metropolis*) megformálásaira. De ugyanekkor egy későbbi verskísérletet is megismélteti vele, a *Tulvilág* címűt,¹⁴ amellyel már a nélkülözés-képzetet a személyiségen belüli szemponthasadásra változtatná át – a létezés gazdasági-hierarchikus megéléséből ezáltal készül átlépni a mulandóság-problematika tudati formálásába:

Különös, hogyan megváltozik egy szem nélküli arc, hogyan kialszik és milyen puha és halott lesz a felső része és milyen különös benne a száj, mikor megszólal. Az arcnak csak az alja él. Ezeket az embereket mind puskagolyó vakította meg, ennél fogva másképpen viselkednek, mint a született vakok. Hirtelenebbek és egyúttal óvatosabbak a mozdulataik, amelyekből még hiányzik, sok-sok sötét év biztonsága. Bennük még él a színek, ég, föld és szürkület emléke. Még úgy mozognak, mintha volna szemük, akaratlanul fölemelik és fordítják az arcukat, hogy ránézzenek arra aki hozzájuk szól. Némelyiknek

¹⁴ Megjelent az 1929. év végén publikált *Az Est Hármaskönyve 1930* kötetben, 86–87.

fekete vászonlap vagy kötés van a szemén, legtöbb azonban enélkül jár, mintha így kissé közelebb volna még a színekhez meg a fényhez. A pillájuk kiszáradt és csukott; – nedvesen és pirosan, mint egy ködös, vigasztalan. Ezelőtt, már csak az alsó szemhéj keskeny csíkja tolakszik kissé előre. Sokan közülük egészséges, erőstagú, jól megtermett férfiak, akik dolgozni szeretnének. A márciusi ég sápadt alkonypírja ragyog lehorgadt fejük mögött. A kirakatokban felvillannak az első lámpák. De ők alig érzik az este szelid és gyöngédebb lehelletét a homlokukon, nem látják a tavasz első színeit; durva csizmáikban lassan lépkednek az örök sötétségen át, amely felhőként terül köréjük és szívosán és komoran mászkálnak a gondolataik föl és alá azokon a kis számonkon, amelyek kenyeret, ellátást és életet jelentenének számunkra és még sem jelentik azt. Agyuk kialudt kamráiban lomhán kavargó éhség és nyomorúság. Gyámoltalanul és tompa szorongásban érzik, milyen közel a pusztulás és mégsem bírják látni és nem tehetnek ellene egyebet, mint azt, hogy lassan és seeregben felvonulnak az uccákon és halott arcukat a fénybe emelik a sötétből, némán könyörögve azoknak, akik még tudnak látni, hogy csakugyan lássanak.

A vakok mögött jönnek a félszeműek, a fejlődésesek szétrongyolt arcai, ferde, dagadt szájak, orr- és áll nélküli fejek, arcok, amelyeknek felülete egyetlen nagy vörös heg s benne ott, ahol valaha a száj és orr volt, néhány lyuk. E pusztulás fölött pedig csendes, kérdő, szomorú ember-szemek.

Utánuk jönnek az amputáltak hosszú sorai. Soknak már van mesterséges végtagja, amely járás közben ferdén előre lendül és csörrenve csapódik a kövezetre, mintha az egész ember mesterséges volna, vastest páncélburkolatban. A többiek magasra felkötötték és biztosítótűvel megrögzítették a nadrágjuk szárát. Fekete gumi-ütközős mankón és botokon bicegnek.

Aztán jönnek az idegsokkosok. Reszket a kezük, a ruhájuk, a testük, mintha még mindig a borzalomtól reszketnének. Nem bírnak többé uralkodni rajtuk, az akaratuk kihamvadt, az izmok és idegek fellázadtak az agy ellen, a szemek tompák és ájultak.

Félszeműek és félkarúak, viaszosvászonral fődött kis kosárcocikban tolják a súlyosan sebesülteket, akik már csak görszékben bírnak élni. Néhányan egy lapos tolokocsit húznak, amelyet asztalosok használnak ágyak és koporsók szállítására. A kocsin egy törzs ül. Nincs rajta semmi takaró. A két comb tövig hiányzik. Egy erős férfi felsőteste semmi több. A férfinak vastag nyaka van és széles becsületes arca, erős bajusza. A fején ellenzős sapka. Talán bútor szállító munkás volt. Mellette tábla, ferde betűkkel, amelyeket valószínűleg ő maga festett ÉN IS SZERETNÉK JÁRNI BAJTÁRS. Az ember csak ül, az arca komoly; néha feltápáskodik a karjára és kissé odább löki magát a kocsin, hogy másképpen üljön.

Utána fiatal, sápadt férfi következik: se karja se lába. A két térde vastag bőrburkolatban áll, olyan mint két súlyos pata. Annyira érthetetlen látvány, hogy az ember akaratlanul a kocsí alá néz, mintha a két lábszárnak is ott kellene valahol lépkednie. A karjai csonkján táblát tart: MÉG SOK EZREN FEKSZÜNK A KÓRHÁZAKBAN.

A menet lassan vonul az uccákon át. Amerre elhalad, csönd lesz. Egyszer hosszasan várakozniok kell, a Hakenstrasse sarkján. Ott most egy új, nagy tánclokált építenek és az utat homokdombok, cementeskocsik és állványok barrikádozzák el. A kapu fölött, a deszkák mögül már kivöröslik a lángbetűs felirat: ASTORIA BÁR ÉS LIKŐRSZALON. Az embertörzset szállító kocsí ép alatta áll és várnia kell, amíg elcipelnek néhány vasgerendát. A tábla sötét izzása előnti a testet és megfesti az arcot, amely némán néz, komorvörösen, mintha irtózatosszenvedélytől dagadna és mingyárt egy iszonyú kiáltással robbanna széjjel.

Tulvilág

Éhes vagyok, mint egy halott,
halott is vagyok már egészen
és ödöngök, kívül a kerítésen,
mint koldusok,
mindenen kívül, a testtelenség
rabságát sirva, örök inség
kárhozatában, összevissza
lézengek a világon át,
üres lelke mecsavarogja
a várost, beles az ablakokba
és átlengi a falakat
s erőlködöm, hogy lássanak
s kiáltok s mégis semmi hang,
jelen vagyok, mégis bitang,
nincsen előttem akadály,
az élet mégis veszve már,
hiszen nincs kezem megragadni,
husom valamit befogadni,
nem vagyok már csak gondolat,
saját magam kísértete,
emlék és sóvárgás, amely
nyúl mindenért, de nincs mivel:
testem, hullott eb, út szélén hever.

Elmegyek hozzá: ő vagyok én,
 a régeből csak ő az enyém,
 málló roncsait a szemetén
 dühöngve rázom, összeszedem,
 nézem, lehet-e belebujni,
 jaj, hogy lehetne visszajutni,
 körülszaglászom, költögetem,
 próbálom újra egyberakni,
 foltozni és lelkekre adni
 a tört páncél darabjait,
 sziv, csontok – régi helyüket
 keresem – kéz, láb! – s nem lehet,
 összeesik mind, mint a rongy
 s én ott lengek, szegény bolond,
 tétlenül a roppant időben
 és föld alatt és föld felett,
 kőben, virágban, levegőben
 irigyelem az életet
 s gyilkolnék mindent, ami jár,
 ami mozog, ami eszik,
 küzködik és szeretkezik,
 ami valóság, valami,
 akármilyen rút és pici
 féreg, giliszta, moh, bogár.

Piszkos erőszak a halál
 s még borzalmasabb, hogy a lélek
 tudja, hogy tovább tart az élet,
 a másoké, a hús, a vér.
 Mi az enyém, mi vagyok én még?
 Valami olyan nagy szegénység,
 amelyet nem sejt, aki él.

Jó volna most, jó volna már,
 amit régen annyit gyaláztam,
 a hitvány test, amit leráztam,
 hogy legyek tiszta és halott:
 jaj, most halottak közt vagyok,
 gyáván, némán és tehetetlen,

telhetetlen, telithetetlen,
 pusztíthatatlan, temetetlen,
 lélekké, vággyá, semmivé
 hűlve, ritkulva, hullva, züllve
 settenghetek folyton velük
 az élet körül, mindenütt,
 velük, akik belopakodnak
 mindenüvé, ahol csak éltek
 és éheznek és enni kérnek
 és szomjaznak s nem tudnak inni,
 nem tudnak semmit hazavinni,
 de testük ágyatokba fekszik,
 asszonyaitoknál melegszik
 s csókol és senki, ő sem érzi
 s mindent fölhabzsol és nem érti,
 hogy mégis csak üres marad.

Ott látom köztük magamat
 és a gyűlölt rokon-csapat
 jajgatva leng mindig tovább
 városon és uccákon át,
 ott ténfergek köztük, buta
 robotban, a semmi koldusa,
 futok a valóság után
 és hitetlen próbák után
 naponta százszor visszatérek
 rongy testemhez, költögetem,
 nézem, rázom reménytelen,
 s megint eldobom és zokogva
 borulok elébe a porba.

A regény börtönjelenete felvillanhatta a költőben egy korábbi apokrif verses történetét, amelyet ő követett el, Jeszenyin halála apropójából.¹⁵ A meghalás, a fizikai létezésből való ki-válás kereteinek átgondolását kezdi a költő ezeknek a szövegeknek a formálgatásával.

¹⁵ Lásd részletesen kifejtve tanulmányomat: KABDEBŐ Lóránt, „Szergej Jeszenyin utolsó éjszakája” = Uő., „Ritkúl és derül az éjszaka”. *Harc az elégiáért*, Csokonai, Debrecen, 2006, 65–82.

Albert ül és feláll és járkál. És néha nyújtózik és kezeit a falon az alkonyi fény négyszögére próbálja tenni. Olyan helyet keres, ahol csak a pirosság ömölne el a kezén, a rács árnyéka nélkül. De nem sikerül, a piros kockák túlkicsinyek, velük együtt mindig fekete kereszt is vetődik a kéz fejére.

Óh élet!

Óh élet! E sok átalakulás,
földi élet s talán mégis
megmarad, pokoli ajándék.

Ha már nem volt álmom a méreg,
nem akarok meghalni: félek!
Lesz még erőm az ablakhoz menni,
ott lóg a hurok, önmagam utolsó lobbanása.

De merre néz az ébredő nap és
mi lesz majd az égen?
Az ablak fekete keresztje.

Eddig a prózafordításig számíthatjuk Szabó Lőrinc pályájának *generációs* jellegét. Idáig Szabó Lőrinc mint kortárs a számára – és generációja számára – adódó történelemmel méretkezik, az általam korábban „lázadó évtizedének” nevezett korszakában. Ha nem is közvetlen szenvedőként, de a szenvedések és szenvedtetések számbavevőjeként. A háborús gyilkolások, a terrorok, a nélkülözések kiszolgáltatottságát szedi leltárba, mutatja fel kora „adományaként”, sőt eljut – mint jeleztem – a jövőt meghatározni vélő erő esélyének mérlegeléséig, a híres-hírhedt *Vezér* című vershez. Mindez történelmi leltár, körkép. Jelentős költői teljesítmény, de semmiképpen sem a generációjából kiemelkedő egyedi vállalkozás. Mindez belül marad a nemzedéki történelmi adottságok elszenvetésének poétikai összegzésén. Korához kötött poétikai eredmény. Amelyet – mivel nyoma maradt az első négy megjelent kötettel, valamint az 1927–28-as publikációkkal – majd a következő kötetekben, valamint az 1943-ra elkészített *Összes verseiben* fog retusálni. Nem átírni, hanem kiemelni történetiségéből, generációs meghatározottságából. (Ha vitatott az átiratok értéke, az azért van, mert ezt a konvertálást feltehetően a legtöbb vers nem tudja elviselni; történelmi meghatározottságából kiemelve történeti példázatként nem képes poétikai érvényességgel funkcionálni).

Maradnak tehát a *Te meg a világ* kötet számára azok a versek, amelyek fogantatásuk és születésük pillanatában is már időn kívüli példázatértékkel mérik az

emberi létezés sokféleségét: dia-, sőt polilogicitását. A történelem, amely a lövészárkokban született, a forradalmakban kereszteltetett, az ellenforradalmak mártíriumában erősített meg, és amely mindezt az előzményét a pénz világokat átfogó szervezettségében értelmetlenítette, visszatér majd a harmincas évek elejére az erő kiszolgáltatottjaként. És ezzel egy új generációs felállást indít útjára. Ehhez már nem lesz köze a költő Szabó Lőrincnek. Búcsúzásul még egyszer átgondolja ebben a fordításban saját generációjának kereteit és elkülönbözéseit, a következő évben egy felkínálkozó kihívásra válaszul összefogja még egyszer generációját, megismételve valahai folyóiratának, a Pandorának a kísérletét az 1932-ben összeszervezett *Bibliofil Kalendáriummal*,¹⁶ és ezt követően – alkalmi megnyilatkozásoktól eltekintve – kijelentkezik a történelemből. Figyelme véglegesen átvált az abszolút időben feltűnő emberi kapcsolatrendszerre. A fordítás-szövegben a maga számára naplózza már:

De eddig még erőt adott az, hogy együtt voltunk. Az osztályban is bajtársak maradtunk és összetartoztunk. Most azonban ez a kötelék is meglazul. Közéleg a döntés. A vizsga előjel volt. Jelezte, hogy valami jön és valami elmegy. Sokáig mindenünk ugyanaz volt: ugyanazok a gondok, ugyanazok az örömek és ugyanaz az élet és ugyanaz a halál. Most azonban egyénekké válunk és a jövő hegyei elé kerülünk, hogy keresztülássuk rajtuk magunkat. Egyenkint külön.

Elhagytunk és elhagyattunk. Most, amikor már a közösség is hátunk mögött marad, nincs egyebünk, mint a csupasz élet. Nem több és nem kevesebb. Tehát?

Ennek lesz tematikus programverse a *Jégesőben* című, melyet mintha a fordítás lezárásaként adna közre az utolsó folytatás utáni napon, 1931. február 22-én a Pesti Naplóban. Ott még dedikátlanul, aztán a kötetben legközelebbi generációs barátjának, Kodolányi Jánosnak ajánlva, hogy az *Összes verseiben* azután ettől a kötöttségtől is megszabadítsa programversét. Emelt fővel távozik a történelemből: túl a megalázottságokon, túllépve minden alkalmiságon, mégis belelépve a mindentudás viszonylataiba.

¹⁶ *Bibliofil kalendárium*, szerk. SZABÓ Lőrinc, Helikon–Biró-nyomda, Budapest, 1933.

Jégesőben

(Igazság, hol a hatalmad?)

Botozza a tájat

a jégeső.

Mit tiszteljek rajtad?

Sebeim fájnak:

gyűlöllek, Erő!

Mint tűz a vizet kénytelen

gyűlölni: ha szembekerül

velem a világod:

gyűlöllek, ahogy az értelem

gyűlöli, érdektelenül,

csak mert van, a butaságot.

S még jobban is: én a lélek

és az ész fegyvereivel

előtted semmi vagyok:

gyűlöllek, mint a féreg

a talpat, amely

rátaposott.

Mert rámtapostál, vak erő,

hatalom, butaság,

tömeg;

mint termő tájat a jégeső,

botoztad és botozod tovább

az életemet.

Dühből tiporsz? mulatni? vakon?

Ha pusztulok miattad,

mindegy nekem.

Hol az igazad, Hatalom,

s Igazság, hol a hatalmad?:

én már nem kérdezem.

Én már tudom, pusztulni kell,

s mondom mindenkinek:

– Rajtad a végveszély,
téged már semmitem érdekel
s nem fontos senkinek,
hogyan élj.

Talán csak most, talán csak itt,
de aki jobb, aki különb,
kitaszított fiú;
próbál a jámbor egy kicsit,
hisz, rajong, elborzad, dühöng,
aztán lesz szomorú.

Mit, szépség? egek éneke?
A dísz, mely kente-fente
a felszínt, oda van;
haszon a világ lényege
és aki gyenge,
maga van.

Mint én. – Sötét lett.
Fáradt vagyok.
Mit akartam még mondani?
Kár volt ezért is. A féreg
hallgatni fog:
rálépett valaki.

Gyűlölet, hol a hatalmad?
Te is elhagysz? Persze. Unottan
kopog a jégeső,
s végül a csönd marad csak,
ahová visszahozhatatlan
visz az idő.

Ennek a váltásnak a végiggondolására ad alkalmat a *Vissza a háborúból* szöveggé vált helyzeteinek magyar nyelven való megszólaltatása. Mondhatnám úgy is: saját korábbi szövegeiből építi meg az idegen történetet, hogy felfedezze annak mulandóságát. A fordítás során válik korábbi költészetének szövegszerűsége mulandó anyaggá. Tulajdonképpen ezzel a fordítással búcsúzik „lázadó” évtizedétől.

– Ludwig, – mondja meggondoltan – mi keresnivalónk van itt? Nézz szét: milyen ványadt és vigasztalan minden! Terhére vagyunk másoknak és magunknak. Az ideáljaink csődbe jutottak, az álmaink megdöglöttek és mi úgy szadgálunk kitűnő cél-embereknek ebben a világában, mint Don Quijoték, akiket idegen országba vert a sors.

Ludwig hosszan ránéz.

– Azt hiszem, betegek vagyunk, Georg. Még a csontunkban és velünkben van a háború.

Rahe rábólint.

– Nem is szabadulunk meg tőle soha.

– Dehogynem, – veti ellen Ludwig – különben hiába lett volna minden.

Rahe felugrik és két öklével az asztalra csap.

– Hiába is volt, Ludwig hiszen ép ez az, amitől megőrülök! Micsoda emberek voltunk, a lelkesedésnek milyen vihara vitt minket a frontra! Úgy látszott, hogy új világ kezdődik, minden régi, korhadtt, felemás és pártos egyszerre eltűnt, olyan ifjúság voltunk, amilyen még sohase volt!

Úgy szorít a markában egy kristálytömböt Ludwig gyűjteményéből, mint egy kézigránátot. Az ökle reszket.

– Ludwig – folytatja – sok fedezékben feküdtem és valamennyien fiatal-emberek voltunk, akik egy nyomorúságos gyertya körül kuporogtak és vártak és fölöttünk mint földrengés őrzöngött a zárótűz – nem voltunk már újoncok és tudtuk mire vártunk és tudtuk, mi jött... de, Ludwig azokban az arcokban ott a földalatti félhomályban több volt, mint erő, több volt, mint bátorság, több volt, mint halálmegevetés. – Akarat volt bennük, egy más jövő akarata volt azokban a mozdulatlan kemény arcokban és ott volt, amikor rohamra indultunk és ott volt akkor is, amikor meghaltunk! Évről-évre csönesebbek lettünk, sok minden lemállott, de ez az egy megmaradt. És most, Ludwig, hová lett most ez az akarat! Meg bírod érteni, hogy mindez megrekedhetett a rendnek, szabályosságának, nőknek, kötelességeknek ebben a mocsarában, és hogy mi a neve mindannak, amit itt életnek hívnak? Nem, barátom, akkor éltünk és ha százszor mondod is, hogy gyűlöled a háborút, mégis az az igazság, hogy akkor éltünk, mert együtt voltunk és mert égett bennünk valami, ami több, mint ez az egész itteni mocsok.

Zihálva beszél tovább.

– Kelltt valami céljának lennie Ludwig. Egyszer, egy pillanatnyi időre, amikor kitört a forradalom, azt gondoltam: Most jön a szabadulás, most visszaözlök a folyam és partokat söpör és új medret ás magának. És én, istenemre, ott lettem volna! De a folyamat ezer csatornára robbantották, a forradalom kis és még kisebb állásokért folyó civakodások almája lett, elapadt,

eliszaposodott, felszívták a foglalkozások, kapcsolatok, családok és pártok. Nekem hát nincs itt semmi keresnivalóm. A bajtársiasság asszony nélküli valami volt. Megyek oda, ahol megint megtalálom.

Ludwig feláll. A homloka kipirult a szeme ég. Egészen közletről néz Rahe arcába.

– És miért, Georg miért? Mert becsaptak bennünket, becsaptak úgy, hogy még csak most kezdjük sejteni! Mert rettenetesen kihasználtak! A német hazáról beszéltek nekünk és egy kapzsi ipar okkupációs terveire gondoltak... becsületről beszéltek és egy maroknyi becsvágyó diplomata meg fejedelem civakodására és hatalomvágyára gondoltak... nemzetről beszéltek és foglalkozás nélküli tábornokok cselekvési kényszerét értették alatta.

A vállainál fogva rázza Rahét:

– Hát nem érted: A patriotizmus szóba belegyömöszölték a frázis-rongyaikat, a dicsőség-szomjukat, a hatalom-éhségüket, hazug romantikájukat, butaságukat, üzleti mohóságukat és aztán tündöklő ideálként lengették meg előttünk. És mi azt hittük, hogy új, erős hatalmas élet fanfárja harsan! Nem érted? Saját magunk ellen folytattuk a háborút, anélkül, hogy tudtuk volna! Minden lövés, amely talált, a mi sorainkból talált valakit! Figyelj rám, a fülledbe ordítom: A világ fiatalsága megindult és minden országban azt hitte, hogy a szabadságért harcol. És minden országban becsapták és másra használták fel, minden országban összelőtték és minden ország fiatalsága kölcsönösen kiírtotta egymást! Nem érted? Egyetlenegy harc van csupán: harc a hazugság, felemáság, a kompromisszum, az öregek ellen! Mi azonban túrtük, hogy befogjanak a frázisaikba és értük harcoltunk, nem ellenük. Azt hittük, hogy a jövőért küzdünk! Pedig a jövő ellen küzdöttünk. A jövőnk meghalt, mert meghalt az ifjúság, amely, hordozta. Mi már csak a roncsok vagyunk, a maradék! De a másik, az él, a megteltség és megelégedettség, teltebben és elégedettebben él, mint valaha! Mert az elégedetlenek, a követelők, a támadóik ő érette haltak meg! Gondold csak meg! Egy generáció megsemmisült! Egy generációnyi reményt, hitet, akaratot, tudást hipnotizáltak, úgyhogy rommá lőtte sajátmagát, habár a világon mindenütt ugyanazok voltak a céljai!

A hangja letörrik. A szeme csupa zokogás és vadság. Valamennyien felugrottunk.

– Ludwig – mondom és átölelem a nyakát.

Rahe a sapkáját veszi és a követ visszadobja a fiókba.

– Viszontlátásra, Ludwig, öreg bajtárs.

Ludwig szemben áll vele. A szája keményen összeszorul. Két pofacsontja kiáll.

– Te még, Georg. – robban ki a szava, – de én maradok! Én még nem adom fel a harcot!

Rahe hosszan ránéz. Aztán nyugodtan mondja:

– Kílátástalan – és megigazítja a derékszíjját.

Georggal együtt megyek lefelé a lépcsőn. Lent ólmosan már beszűrődik a kapu alatt a reggel. A kőlépcsők visszhangzanak. Az ucca egészen üres és sűrű. Milyen hosszú! Rahe végigmutat rajta:

– Mindenütt lövészárkok, Ernst. – A házakra mutat: – Csupa fedezék... a háború tovább folyik... csakhogy ez már aljas háború... mindeni mindenki ellen...

Kezet fogunk. Nem bírok beszélni. Rahe mosolyog.

– Na mi az, Ernst? Az már csak nem lesz igazi háború, az ott keleten! Fel a fejjel, hiszen katonák vagyunk. Nem első eset, hogy búcsúzunk...

– Csakhogy, Georg, – mondom gyorsan, – én azt hiszem, most búcsúzunk először igazán...

Egy pillanatig még áll előttem. Aztán lassan bólint és lemegy az uccán, hátra sem tekintve, karcsún, nyugodtan és egy darabig még akkor is hallom a léptei kopogását, amikor már eltűnt.

De hoz is belőle egy tanulságot, ami generációján belül mindvégig *saját* szemlélet volt. Ahhoz, hogy az abszolút időbe léphessen költészetével, tudatosítania kell a *változtathatlanság* tényeit. Azt, amit egy 1927-es versének mottójaként már korábban publikált:¹⁷

A: Rettenetes. De ne törődj vele, mert mindezen nem lehet változtatni.

B: Nem lehet változtatni? Hisz ez még rettenetesebb!

(Egy beszélgetésből.)

De közben már el is szakad a történelemmel, generációval való számvetéstől. Szinte egyszerre fogalmazza ugyanazt a képet a regény számára, és ugyanakkor már a maga örök-változtathatatlan, maradandó verspillanata számára:

Felkapaszkodom a parti töltésre. Alant néhány hal rebben tova. Nem bírom tovább türtőztetni magamat. Ott, ahol az árok úgy összeszűkül, hogy szétvetett lábbal megállhatok fölötte, addig leskelek, míg két tüskehalat nem sikerül a tenyerembe fognom. Bemérem az üvegembe és nézegetem őket.

¹⁷ SZABÓ Lőrinc, *Tízezer magyar gyermek*, Pesti Napló 1927. április 17.

Ide-oda villognak kecsesek és tökéletesek, három tüske a hátukon, testük karcsú, barna és a has-uszonyuk libeg-lobog. A víz kristálytisza és az üveg reflexei tükröződnek benne. És hirtelen kihagy a lélekzetem, olyan erősen érzem, mennyire szép ez, ez a víz az üvegben, a fényekkel és reflexekkel.

Óvatosan megfogom az üveget és tovább megyek, nagy vigyázattal viszem a zsákmányomat és néha belenézek és a szívem úgy dobog, mintha az ifjúságomat fogtam volna bele az üvegbe és most vinném haza.[...] Látok mindent, és több van benne, mint amennyit látni lehet: - emlék, vágy és a mult boldogsága is benne van.

Óvatosan felveszem az üveget és tovább megyek, keresve, reménykedve, – a szél fúj és a láthatáron kéken pihennek a hegyek.

Egy pohár víz

Hogy a napfény ráesett,
szinte szívdobogva nézem
ezüstszikrás börtönében
az ezüsthideg vizet.

Víz, még sohse láttalak;
és lelkem sok szennye-bűne
boldogan megszágyenülve
érzi, milyen tiszta vagy.

Jég vagy! tűz vagy! gyönyörű!
Tündértestü meztelenség,
voltam én is, és leszek még,
mint te, olyan egyszerű?

Jöjjetek, igaz imák:
jó vizek, öntözzetek meg,
és kit oly rosszul szeretlek,
válts meg, égi tisztaság!

(Pesti Napló, 1931. február 28.)

Sőt előregondolkozik a szövegformálásban: amit később buddhista hatásként mesél tovább a Pesti Napló 1934. november 4-i számában, már itt formálódik szöveggé, ebben a fordításban.

A nedv száll a fatörzsekben, halk pattanással repednek föl a bimbók és a sötétség tele van a növés neszével. Az éjszaka meg a hold bent van a szobámban. Az élet van a szobámban. Itt ropog a bútorokban, az asztal reccsen, reccsen a szekrény. Sok évvel ezelőtt fűrészelték, vagdalták, gyalulták és enyvezték őket a szolgálat tárgyaivá, székekké, és ágyakká; – de minden tavasszal, a nedv éjszakáiban, megint kavargó bennük az élet, felébrednek, nyújtózkodnak, már nem eszközök, szék és cél, megint részt vesznek a kinti élet folyásában és áramlásában. Lábaim alatt recsegnak és mozognak a deszkák, kezem alatt roppan az ablak könyöklője, és az ajtó előtt az ösvényen vastag, barna rügyeket hajt még a hárs összehasgatott, korhatag törzse is, – és néhány hét múlva épolyan apró, selyemzöld levelekbe öltözködik, mint messzehajló ágai a platánnak, amely árnyékával följé borul.

A bolond igazsága

Sétáltunk, én s Dsié Jü, a bolond.

– Micsoda erő! élet! – mondtam én,

fölnézve egy zúgó tölgyóriásra;

neki meg sírásra görbült a szája:

– Erő? Ugyan! Hisz öngyilkos szegény! –

Tűzrózsa nyílt az útszélen. – Be boldog

lehet, hogy ily szép! – mondtam irigyen. –

– Szép? – Gyönyörű! – Társam szemébe könny gyűlt:

– Vak vagy, barátom, ez a rózsza őrült,

ha nem igaz, fusson ki a szemem! –

Tudtam, hogy bolond és most se lepett meg,

hogy tótágast áll benne a világ:

áldást osztott a gyomok mezején,

hirdette, hogy kártékony a tehén

s hogy minden más, a jó rossz s így tovább.

Mulattam rajta és a vita közben

kunyhómhoz értünk... (Lassan este lett.)

– Nem maradnál itt vacsorára? – Jó, –

mondta, s míg tovább folyt köztünk a szó,

ettünk sült húst és ittunk friss tejet.

Éjfélre járt, amikor lefeküdtünk;
s halljátok csak a furcsa folytatást!
...A tetőből kilépett egy gerenda,
a székből egy láb, a falból a deszka,
elém bicegett és azt mondta: – Lásd,

én tölgy voltam, erő, maga az élet,
még bírtam volna néhány századot;
a korcs tovább él, hisz semmire sem kell,
én hős voltam, hát kivágott az ember
s most tüzelő és rabszolga vagyok! –

Még beszélt s már egy rózsza libegett be:
– Jaj, én őrült: letéptek! Jaj, miért
voltam olyan szép!... – S rögtön rá a tálban
elbődült a hús, mint tehén korában:
– Tagló fizetett a jószágomért! –

S új hangok jöttek: a liszt visszavágyott
a búzaföldre, a szelíd olaj
sírt, hogy el kell égnie, – kiabáltak,
hogy ami hasznos, mind magának árt csak,
és sistergett és áradt a zsivaj:

mint zenekar, jajdúltak fel a tárgyak
s az egész szoba gyalázta magát,
ordítva, hogy pfuj erő! pfuj tehetség!
és boldog a silányság és betegség
és hogy őrültek háza a világ...

És szívdobogva ébredtem a hangos
álomból... Csönd volt, sötét nyugalom,
csak a bolond hortyogott a sarokban...
De én már nem hittem a nyugalomban
s kezdtem átlátni önző agyamon,

s izgatottan cibáltam föl Dsié Jüt,
 hogy... tán mégis... neki van igaza...
 – Hagyj békén, marha! – felelt ő – köpök rád! –
 és tovább horkolt... Aludt az igazság
 s én virrasztottam egész éjszaka.

De ne csak előre kövessük a szöveg alakulását Szabó Lőrinc költészetében: már a húszas évek második felében himnikus versben gondolja végig a létezés összefonódottságát. Az annyiszor félreértett *Materializmus* című vers a történelmi kiszolgáltatottsággal, a nélkülözések rémuralmával szemben megfogalmazható univerzális összeforrottságot, a létezés derűs harmóniáját mutatta fel a tudat építkezésében, a Pesti Napló 1928. május 20-i számában.

Materializmus

Az uccán néha megállok s riadtan
 nézem, amit sohase láttam eddig:
 mindenütt új istenek lelke vedlik
 és kísértetek járnak az anyagban.
 És az aszfalt már nem aszfalt alattam
 és lépni már sehová sem merek,
 hisz mindenütt rejtett életeket
 roncsolok szét ok nélkül valahol
 az anyagban, mely értem robotol.

Anyám az anyag, jóságos csoda:
 vacogott a fogam a szörnyű télben
 és jött a szén, hegyekről jött a fa
 s máglyára dobta testét szórtlan értem;
 és jött a kő és a felhőkbe mászott
 s barlanggal vett körül és kivirágzott,
 hogy szebb legyen szememnek; s jött a vas
 és jön a vas mindennap, kalapács
 lesz belőle és szerszám és kovács
 és saját magát veri, karjai
 nem unják meg házamat tartani
 s mások görbülnek, sülnek és kihülnek,
 lappá lapulnak, körré kerekülnek,
 izzadnak, kopnak, dolgoznak, romolnak,

napszámósi oly örök nyomornak,
 mely az állatnál is önzetlenebb;
 simúl a gumi autóm kerekére,
 ércmadár libben, hogy hátára üljek,
 a benzin fölrobban, csakhogy repüljek
 és mind a többi, cipőm és ruhám
 és bútorom, poharam, ceruzám,
 edényem, lámpám, könyvem, olajam
 és mind a többi, minden, ami van,
 gyorsaságom, kényelemem, gyógyszerem,
 mámorom és tüzem és ételem
 és rezgő húrok s billentyűk zenéje
 jön-jön elém, hogy életem fölélje,
 húson kívül s húson belül
 kiigya lelkét és kegyetlenül
 szemétté, ronggyá, undorrá ürítse
 a jóságos és nemes anyagot,
 mely értem öltött ezer alakot
 és nem bánja, hogy fürtelembe hal
 e földöntúli önfeláldozásban.

Barátaim, hogy tudjak hinni másban,
 mint az anyagban? Egyetlen valóság
 az anyag s nincs több oly igazi jóság,
 mint az övé, ki minden pillanatban
 milliószor megalázza magát
 hűtlen fiáért, kinek neve lélek.
 Az anyag öngyilkossága az élet
 s hol lássak szebbet, jobbat hol keressek,
 szégyenkezőbb hálával kit szeressek,
 mint a türelmes, tiszta anyagot,
 akit a pap csak gyaláznai szokott
 s bántalmazni a tisztetetlen ember,
 sosem kérdezve, mért fut, mért liheg,
 mért dolgozik hús, föld, fa, érc, üveg,
 növények teste, ezerféle vér,
 mely valahol s valahogy mégis él,
 rejtett gerincek titkos veleje,
 testtelen mozgások szent ereje

mért dolgozik érettünk szüntelen,
alázatosan és türelmesen,
mért dolgozik, mondjátok meg, miért:

mért dolgozik a test a lélekért?

Ennek az összefogottságnak, a himnikus hangnemben ünnepelt létezésbe révedésnek az íve az, amely a Szabó Lőrinc-i költészetet a *Te meg a világtól a Harc az ünnepért* verseiig egybefogja. „Az anyag öngyilkossága az élet” – mondja ki. Mert ebben a létezésben a tudat megszületését készül ünnepelni. De a vers párversében, a hasonló formáltságú *Vezér* címűben ugyanezt nem ismétli meg. Itt megtalálja a tudat létezésének legitimációját; a „vezér” esetében csak a legitimációs kérdés hangzik fel, de nem adatik meg számára a feloldozás: a honpolgárok öngyilkossága a vezér. Mert ezt a kommunikációt ez a költészet nem vállalhatja fel. Itt a némaság válaszol a monológ kérdésére, a Borisz Godunov-i hallgatás. Ezzel szemben a tudat épülésének, összegező erejének ars poeticája fogalmazódik meg a fordítás szövegének segítségével:

Ma tudom, hogy az életben talán minden csak előkészület az egyéneken törő hatás, hatás és működés sok sejtben, sok csatornában, külön és önállóan – és miként egy fa sejtjeinek és csatornáinak csak felvenniök és szállítaniok kell a felfelé törő nedvet, ugyanúgy ebből a másiból is zúgás és napfényes lomb lesz valaha, csúcs és szabadság. El akarom kezdeni.

De ez a fordítás nemcsak a Szabó Lőrinc-i költészet felé nyújthat tájékozódást. Köztudott József Attila ekkori figyelme a pályatárs teljesítménye irányában.¹⁸ Feltehetőleg nemcsak a kötetre figyelt, a fordítást is követhette. A próza közheleyeinek magyar megfelelőjében Szabó Lőrinc kontúrosabb fogalmazásai ihletően hatva, József Attila költészetében a legjobb helyekre illesztve a magas költészet vershelyzeteiben jelennek meg. Az ő versszerkesztői tematikájának ekkori jellegzetes motívuma például a csend mélységét kiemelő hirtelen hanghatás bevezetése a szövegbe: vonatfütyty, órajelzés. „Csengés emléke száll”. Együtt hallom a József Attila-i szöveget és a fordítás megoldásait, a *Téli éjszakában* és az *Eszméletben*.

Vonat fütyül. Felnézek. Mi az, mit csinálok? Kijöttem, hogy megkeressem ifjúságom tájait. És íme, lövészárkok közt járok. A megszokás, gondolom, mi

¹⁸ KABDEBŐ LÓRÁNT, *Szabó Lőrinc utolsó emlékezése*, Napút 2005/7., József Attila-emlékévé melléklet 4–12.; KABDEBŐ LÓRÁNT, *Pontosítás*, Napút, 2005/8., József Attila-emlékévé melléklet 5. Az interjú szövege a Szabó Lőrinc Füzetek készülő 8. kötetben olvasható *Fábián Dániel, József Attila és Szabó Lőrinc* címmel.

már sohasem fogunk tájakat látni, csak terepeket – támadási és védelmi terepeket – a régi malom ott a tetőn már nem malom – támpont lett belőle – az erdő nem erdő – hanem tűzérzési fedezék – a kísértet minduntalan visszajár...

A toronyban tizenegyet üt az óra. Egyik ütés jön a másik után. Tiszta hangok, zengve szállnak tova és egyiknek tovazengésébe nyugodtan és erőteljesen lép a következő. Kezem ökölbe szorul, ráismerek erre az órára, úgy figyelek a hangja mögé, mintha az ifjúságomba hallgatóznék vissza és halkán hivatgom: Jöjj vissza, te régi, érzés és fehér felhő, gondtalan nyár, te vidám ragyogás, add át nekem magadat, én is neked adom magamat, te odaadás te lengés, te szél, te vörös berkenye, te jávorfa és június, te drága-drága, te elveszett...

De még csak sírni sem tudok. Még oly fiatal vagyok és máris olyan égettnek és halottak és öregnek érzem magamat!

Fülelt a csend – egyet ütött.
Fölkereshetnéd ifjúságod;

De még ebben is visszahallom: „Hallottam sírni a vasat”. Talán. A szövegszerűség hasonlósága megengedheti – én úgy vélem – a szövegek egymásra vonatkoztatását.

Mit jelent a két költő versszerkesztésében az, hogy „felkereshetnéd ifjúságodat”? Mert Remarque háborús regényében a pokol-előttiséget, a diákkor védettségét, az akkori többszázados európai békét. Szabó Lőrinc és József Attila számára a *Föld, Erdő, Isten* természetidilljét és sztoikus olvasmányvilágát, József Attila számára a vasútmellettséget és a vidéki téli létezés tárgyiasságát. A lázadás-előttiséget. A történelemből való kilépés esélyét. A létezésben eszmélkedő tudat alkalmiságon túli összefüggésrendjét. Amelyben a nélkülözések és a megalázottság egyként csak „beosztott” epizodikusság. A létezés tragikus mivoltát felülíró egymásrautaltságot. Elkezdni a költészetet ott, ahol a generációs megrázkódtatás előtt abbahagyták. A visszakapcsolódást a szellemi és a tárgyi világ sértetlenül létező meghatározottságához. Ahová már nem generációként lehet vissz térni, hanem: mindenkinek „külön-külön”.

– És már azt hittük, hogy jön a kaland postakocsival, erdei kürtszóval és csillogokkal... Emlékszel még, hogyan akartunk Olaszországba szökni!

– Hogyne, csakugyan nem jött a postakocsi, amelynek el kellett volna vinnie bennünket. Vasútra meg nem volt pénzünk.

Ludwig arca mindjobban kitisztul, már csaknem titokzatos olyan tiszta derű önti el.

- És aztán Werthert olvastuk – mondja.
 – És bort ittunk – emlékeztetem.
 Mosolyog.
 – Meg a Zöld Henriket... Emlékszel még, hogy suttoztunk Judithról?
 Bólintok:
 – Később aztán Hölderlint szeretted legjobban...
 Különös békesség szállta meg Ludwigot. Halkan és puhán szól:
 – Milyen terveink voltak akkor, és milyen nemesek és jók akartunk lenni.
 És igazán nyomorult, szomorú kutyák lettünk valamennyien, Ernst...¹⁹
 – Bizony – mondom elgondolkozva. – Hova lett mindaz...
 Egymás mellett könyökölünk az ablakban. A szél megakad a cseresnye-
 fák közt.

A *Tücsökzene* címadásaival élve, az „egy volt a világ” gyermeki állapota, az „érelő diákévek” tájékozódása éppúgy benne él ebben a szövegben, mint magának a Szabó Lőrinc-i tájékozódásnak az egyetemessé válása. Hiszen a goethei *Werther* fordításával folytatja a Remarque-művel megkezdett prózafordítói életművét, a svájci Gottfried Keller *Zöld Henrik* című nevelődési regénye pedig a pályáját átfogó és metafizikai távlatokba emelő életmeditációjának, a *Tücsökzenének* lesz ihletője. József Attila „fölkereshetnéd ifjúságodat” versszerkesztői programja pedig annak a tárgyiasságnak lesz kiváltója, amely a történelmi-társadalmi leltár alkalmiságából kiemelheti a végtelennel szembesülő emberi tudatot. Az „apró képek” villoni megfogalmazású²⁰ valóságkötődéseihez ezáltal társulhat a „mindenséggel mérd magad” túllépése. Más-más formáltsággal, mindenben másképpen keresik mindketten a hasonló poétikai megoldást. Az összekötetés talán ennek a regénynek a magyarul megvalósított szövege lehet? József Attila figyelése ebben a medialitásban – összekapcsoló elidegenedettségekben – is köthetett pályatársa szövegeihez. Mintha ebben is felfedezhetnénk azt a kapcsolódást, amelyet Kulcsár Szabó Ernő figyelt meg *A belső végtelenben* és az *Óda* szövegszerkezete között.

A regénynek ebben az ablakban könyöklő-meditáló állapotában látom egybe a század két nagy magyar költőjét, amint felkereshetnék „ifjúságukat”, hogy megtalálják a történelemből kilépő poétikai utat: a tragic joyt, a világ univerzális összefonódottságát és egymásrautaltságát. A modernség dialogikus eszmélkedésére épülő univerzalitását.

¹⁹ Itt ér véget a negyvennyolcadik folytatás.

²⁰ Szabó Lőrinc és József Attila Villonhoz való kötődésének kapcsolódását itt csak jelezni szeretném. Talán ezen az úton is hasonló vonatkozásokra figyelhetnénk fel, mint a Remarque-fordítás esetében.